

ԷԴԳԱՐ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի ասպիրանտ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՏՈՒԿ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԱՅԵՑԱԿԵՏ)

Տեղեկատվության ազատության հիմնական իրավունքը, հանդիսանալով ժողովրդավարական պետությունում մարդու կարևորագույն իրավունքներից մեկը, կարիք ունի՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ու մարդկության զարգացմանը զուգահեռ համապատասխան իրավական գնահատական ստանալու: Վերջինս արտահայտվում է տեղեկատվության ազատության զարգացման շղթայով. այն սկզբում հանդես էր գալիս որպես սոսկ արտահայտվելու ազատության իրավունքի մաս, հետո՝ որպես առանձին իրավունք, որից այժմ առանձնացել և ուշադրության կենտրոնում է գտնվում հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավունքը:

Հետազոտությամբ ներկայացվում է տեղեկատվության ազատությանը տեսական ու գործնական (ՀՀ և արտասահմանյան երկրների իրավական ակտերում) մակարդակում տրված դիրքորոշումները, որոնք համադրելով ժամանակակից պահանջմունքների հետ՝ առաջարկվում է նոր հայեցակետ ներկայացնել ու առանձնացնել տեղեկատվության ազատության ներքո հանդես եկող երկու իրավունք՝ ընդհանուր՝ ցանկացած տեսակի տեղեկատվություն փնտրելու, ստանալու ու տարածելու ազատություն և հատուկ՝ հանրային մարմիններից տեղեկատվության ստացման ազատություն:

Հիմնարարներ - տեղեկատվության ազատություն, ընդհանուր տեղեկատվության ազատություն, հատուկ տեղեկատվության ազատություն, հայեցակետ, Սահմանադրություն, իրավական գնահատական, մարդու իրավունք:

Տեղեկատվության ազատության իրավունքն իր ուրույն տեղն ունի մարդու հիմնական իրավունքների համակարգում, որը մի դեպքում ներկայացվում է որպես առանձին իրավունք, մյուսում՝ որպես արտահայտվելու ազատության մաս հանդիսացող իրավունք: ՄԱԿ-ի գլխավոր վեհաժողովը, կարևորելով տեղեկատվության ազատության նշանակությունը, 1946թ. իր առաջին իսկ նստաշրջանում ընդունված 59(1) բանաձևում սահմանում է, որ տեղեկատվության ազատությունը մարդու հիմնարար իրավունքներից մեկն է և այն բոլոր ազատությունների հիմնաքարն է, որոնց առնչվում է Միավորված ազգերի կազմակերպությունը: Ինչպես նշվում է հիշյալ բանաձևում՝ տեղեկատվության ազատությունը հիմնավորապես կարևոր է ոչ միայն սոսկ որպես իրավունք, այլև որպես մյուս բոլոր իրավունքների իրականացման համար սկզբնաղբյուր: ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի նույն որոշմամբ ընդունվում է. «Տեղեկատվության ազատությունը մարդու հիմնարար իրավունքներից է և մյուս բոլոր ազատությունների անկյունաքարը: Պետությունների միջև փոխըմբռնումը և համագործակցությունն անհնար է առանց արթուն և առողջ հասարակական կարծիքի, որն էլ, իր հերթին, ամբողջովին կախված է տեղեկատվության մատչելիությունից: Տեղեկատվության ազատությունը ներառում է անարգել կերպով տեղեկատվություն հավաքելու,

ամենուր փոխանցելու և տարածելու իրավունքը»²:

Հաշվի առնելով տեղեկատվության ազատության հիմնական իրավունքի մեծ կարևորությունն ու ժողովրդավարական պետության համար նրա ունեցած նշանակությունը՝ կարևոր ենք համարում վեր հանել քննարկվող իրավունքի տեսակները, որոնք ձևավորվել են տեղեկատվության ազատության հիմնական իրավունքի շուրջ և օբյեկտիվ անհրաժեշտություն են առաջացրել՝ դրանց իրավական հետազոտման:

Նախ, պետք է ներկայացնել տեղեկատվության ազատության (freedom of information) նկատմամբ ձևավորված ընկալումը, որն արտահայտված է ինչպես տեսական մակարդակում, այնպես էլ՝ գործնական: Ի սկզբանե տեղեկատվության ազատությունը միտված է եղել բավարարելու պետության գործունեության մանրամասների նկատմամբ հանրության հետաքրքրությունը: Վ.Մ. Բոյերը տեղեկատվության իրավունքն ու ազատությունը մեկնաբանում է կարճ՝ իրազեկված լինելու և տեղեկատվության հասանելիության իրավունք³: Ռուսական իրավական մտքին զուգահեռ ամերիկյան և եվրոպական իրավագետները տեղեկատվության ազատությունը, ի թիվս այլնի, դիտարկում են, առաջին հերթին, որպես երկրի կառավարմանը մասնակցելու գործիք, հրապարակականության ու բազմակարծության ապահովման միջոց: Ամերիկացի

իրավագետ Ջ.Աբերմենը նշում է, որ տեղեկատվության ազատությանը վերաբերող նորմերը կարգավորում են, առաջին հերթին՝ անձի արտահայտվելու, երկրի կառավարմանը մասնակցելու և պետության կառավարման քաղաքական, տնտեսական ու բյուրոկրատական ազդեցություն ունենալու հարաբերությունները⁴: Ըստ արգենտինացի իրավագետ Ռ. Մաբայի՝ տեղեկատվության ազատությունը, բացի բոլորիս հայտնի երաշխիքներից, կրում է նաև որոշակի հարցի վերաբերյալ տեղեկատվություն՝ սպառողների տեսակետների լայն բազմազանության ապահովման երաշխիքը: Ինչպես նշում է հոլանդացի իրավագետ Մ. Բովենսը՝ տեղեկատվության ազատությանը վերաբերող օրենսդրությունը կարգավորում է, առաջին հերթին, պետության բաց կառավարումը, որը կանոնակարգում է պետական կառավարման թափանցիկության երաշխավորումը՝ նպատակ ունենալով ապահովել ավելի լավ ժողովրդավարական վերահսկողություն և կառավարության սոցիալական հաշվետվողականություն⁵: Տեղեկատվության ազատությունը հաշվետու կառավարման⁷ և թափանցիկության⁸ հիմնական բաղադրիչն է:

Ինչպես տեսնում ենք՝ տեղեկատվության ազատությունը տեսաիրավական մոտեցումներում հիմնականում ընկալվում է սուսկ որպես հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավունք: Նման պատկեր է նաև իրավակիրառ պրակտիկայում, որտեղ տեղեկատվության ազատության հասկացությունն, առաջին հերթին, պատկերում է հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավունքը: Մինչդեռ, տեղեկատվության ազատության բուն էությունը, ժամանակակից մարտահրավերներն ու տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը տեղեկատվության ազատությունը դարձրել են շատ ու շատ ավելին, քան՝ միայն հանրային իշխանություններից տեղեկություն ստանալու գործիք: Մարդու իրավունքների ոլորտի կարևորագույն նշանակություն ունեցող միջազգային փաստաթղթերում՝ տեղեկատվության ազատությունը ներկայացված է՝ որպես արտահայտվելու ազատության իրավունքի մաս, որը հանդես է գալիս որպես ցանկացած տեսակի (թե՛ հանրային մարմինների գործունեության հետ կապված, թե՛ ոչ) տեղեկության որոնումը, ստացումն ու տարածումը երաշխավորող իրավունք:

Կարող ենք հավաստել, որ միջազգային պայմանագրերն արտահայտվելու ազատության մեջ ներառում են ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը, իսկ վերջինս իր մեջ ընդգրկում է նաև մեծ լայն տարածում ստացած՝ հանրային մարմիններից տեղեկության ստացման «տեղեկատվու-

թյան ազատություն»-ը: ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհուրդը, ներկայացնելով «Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 19-րդ հոդվածի պաշտոնական մեկնաբանությունը, նշում է, որ այն ապահովում է նաև պետական մարմիններից տեղեկատվության հասանելիության իրավունքը¹⁰:

Արդյունքում ստացվում է, որ արտահայտվելու ազատությունն իր մեջ ներառում է տեղեկատվության ազատությունը, որն էլ իր հերթին իր մեջ ընդգրկում է երկու «տարր»՝ ընդհանուր տեղեկությունների ազատություն և հանրային մարմիններից ստացված հատուկ տեղեկությունների ազատություն: Կարելի է ասել նաև, որ տեղեկատվության ազատության «ճյուղավորման» ծագումը կապված է արտահայտվելու ազատության զարգացման հետ:

Գործող խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրությունը՝ ի տարբերություն 1995թ.-ի և 2005թ.-ի խմբագրությունների, տեղեկատվության ազատության հիմնական իրավունքը ներկայացնում է երկու հոդվածում՝ 42-րդ և 51-րդ. մի դեպքում՝ ճանաչում է տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը, մյուսում՝ հանրային մարմիններից տեղեկություններ ստանալու իրավունքը: Նշված հոդվածները Սահմանադրական դատարանը ներկայացնում է որպես տեղեկատվության ազատության և տեղեկություններ ստանալու իրավունք՝ նշելով, որ արտահայտվելու ազատությունը, որպես մարդու անօտարելի հիմնական իրավունք, երաշխավորված է ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ և 51-րդ հոդվածներով, որոնց համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու, առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ (այդ թվում՝ հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին, նաև՝ փաստաթղթերին ծանոթանալու միջոցով) ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատություն¹¹:

Այնուամենայնիվ, «տեղեկատվության ազատության» հասկացությունը դեռևս ընկալվում է որպես միայն 51-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունք՝ հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավունք: Վերջինիս վառ օրինակ է նաև «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքով (այսուհետ նաև՝ ՏԱ օրենք) տեղեկատվության ազատությանը տրված հասկացությունը, որը ներկայացվում է դրա ավանդական մոտեցմամբ՝ *տեղեկատվության ազատություն է համարվում տե-*

դեկորությունն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով փնտրելը և դա տեղեկատվություն տնօրինողից ստանալը (հոդված 3-րդ): Նույն օրենքի իմաստով էլ տեղեկատվություն տնօրինող են հանդիսանում հանրային մարմիններն ու հանրային նշանակության կազմակերպությունները:

Ինչպես նշում է Գ. Հովհաննիսյանը՝ հղում անելով գերմանացի իրավագետ Հ. Մաուրերին՝ հասարակ իրավունքի հասկացությունները սկզբունքորեն չեն կարող հիմք ընդունվել սահմանադրական նորմերը մեկնաբանելիս, բացառությամբ, եթե պարզվում է, որ դրանք համապատասխանում են սահմանադրաիրավական համատեքստին, ինչը շատ հազվադեպ է լինում¹²: Հետևաբար, տեղեկատվության ազատության սահմանադրաիրավական մեկնաբանումը պետք է իրականացվի ավելի լայն, քան այն նշված է օրինակ՝ հենց ՏՄ օրենքում: Ուստի, սահմանադրաիրավական առումով՝ տեղեկատվության ազատությունն ընդգրկում է ցանկացած տեսակի տեղեկության փնտրման, ստացման ու տարածման ազատությունը:

Այնուամենայնիվ, հասարակ իրավունքի որդեգրած մեկնաբանումը չպետք է նաև շփոթի տեղիք տա և պետք է հնարավորինս որոշակի ներկայացնի կոնկրետ հասարակ իրավունքում դրա բնույթը: Ստացվում է, որ ՏՄ օրենքը կարգավորում է միայն հանրային մարմիններից տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու իրավունքի ապահովմանն ուղղված իրավահարաբերությունները, սակայն անվանակոչվել է «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենք՝ հիմք ընդունելով դրանում տեղեկատվության ազատության դեֆինիտիվ նորմը: Արդյունքում՝ ՏՄ օրենքը, կարգավորելով տեղեկատվության ազատության իրավունքի միայն մի մասը (51-րդ հոդվածը և փնտրել, ստանալ բաղադրիչները), վերնագրվել է հիմնական իրավունքի (տեղեկատվության ազատության) ողջ անվանմամբ: Կարծում ենք, որ քննարկվող իրավական ակտի անվանումն այդքան էլ չի համապատասխանում և արտացոլում տվյալ իրավական ակտի կարգավորման առարկային: Օրինակ՝ Հնդկաստանում նշված իրավահարաբերությունները կարգավորվում են 2005թ.-ին ընդունված և «Տեղեկացված լինելու մասին» անվանումը կրող օրենքով¹³, իսկ ՌԴ-ում քննարկվող իրավական ակտի անվանումն առավել է համապատասխանում առարկային՝ կոչվելով «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիության ապահովման մասին» օրենք¹⁴: Հատկանշական է նաև, որ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 31.03.2017թ.-ի Նախագծով¹⁵ «տեղեկատվության

ազատություն» հասկացությունը հանվել էր, հավանաբար, գտնելով, որ հիմնական իրավունքի այլ հասկացություն օրենքով սահմանելն այդքան էլ նպատակահարմար չէ: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ՏՄ օրենքի անվանումը համապատասխանեցնել դրանով կարգավորվող իրավահարաբերությունների իրական բնույթին: Սրանով նաև կապահովվի տեղեկատվության ազատության հասկացության սահմանադրաիրավական մեկնաբանման շփոթի վերացումը:

Վերադառնալով տեղեկատվության ազատության արդեն իսկ քննարկվող տեսակներին, ինչպես նաև հաշվի առնելով դրանց միջև եղած ծավալային և բովանդակային մի շարք տարբերություններն ու մասնահատկությունները՝ առաջարկում ենք առանձնացնել տեղեկատվության ազատության երկու տեսակ՝ ընդհանուր տեղեկատվության ազատություն և հատուկ տեղեկատվության ազատություն:

Ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը (այսուհետ նաև՝ ԸՏԱ) հանդիսանում է մարդու հիմնական իրավունք, որն ապահովում է տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:

Հատուկ տեղեկատվության ազատությունը (այսուհետ նաև՝ ՀՏԱ) հանդիսանում է մարդու հիմնական իրավունք, որն ապահովում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքը:

Տարբեր երկրների սահմանադիրների մոտեցումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կան երկրներ, որոնք հստակորեն առանձնացնում են մեր կողմից նշված ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունն ու հատուկ տեղեկատվության ազատությունը՝ դրանք ներկայացնելով որպես մարդու առանձին իրավունքներ: Նշված ուսումնասիրության արդյունքում եկել ենք այն եզրահանգման, որ ընդհանուր ու հատուկ տեղեկատվության ազատությունների և արտահայտվելու ազատության հարաբերակցության վերաբերյալ տարբեր երկրների սահմանադիրների մոտեցումները ձևավորել են երեք մոդել, որոնցում.

1. արտահայտվելու ազատությունը, ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունն ու հատուկ տեղեկատվության ազատությունը հանդիսանում են որպես մարդու առանձին իրավունքներ՝ նշված մոդելն են որդեգրել Բելգիայի, Բուլղարիայի, Էստոնիայի, Արբերջանի, Ճապոնիայի, Մոլդովայի, Նիդերլանդների, Ֆրանսիայի, Ռումինիայի, Իսպանիայի, Շվեդիայի, Ուկրաինայի, ՌԴ-ի սահմա-

նադրությունները և այլն:

2. Արտահայտվելու ազատությունն իր մեջ ներառում է ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը՝ այս մոդելով են առաջնորդվել Ալբանիան, Հայաստանը, Կոլումբիան, Խորվաթիան, Չեխիան, Ֆինլանդիան, Վրաստանը, Հունաստանը, Հունգարիան, Իտալիան, Լատվիան, Լիտվան, Մեքսիկան, Նոր Զելանդիան, Լեհաստանը, Պորտուգալիան, Սլովակիան, ՀԱՀ-ը, Թուրքիան, Ուզբեկստանը և այլն:

3. Արտահայտվելու ազատությունն իր մեջ ներառում է հատուկ տեղեկատվության ազատություն՝ սրա դեպքում, հիմնականում, ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը, որպես առանձին հիմնական իրավունք, չի առանձնացվում. նման մոտեցում է արտացոլված այնպիսի երկրների մայր օրենքներում, ինչպիսիք են՝ Չեխիան, Ֆինլանդիան, Լիտվան, Մեքսիկան, Սլովակիան և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք՝ ՀՀ-ն և մի շարք երկրներ ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը ներառում են արտահայտվելու ազատության մեջ: Գտնում ենք, որ նման մոտեցումը հիմնավոր էր, միայն ու միայն, տեղեկատվության ազատության սաղմնային վիճակում գտնվելու ժամանակ, երբ վերջինս չուներ բավարար իրավական և պրակտիկ «հնարավորություն»՝ հանդես գալու որպես առանձին իրավունք: Միաժամանակ, կարող ենք արձանագրել, որ հատուկ տեղեկատվության ազատությանը հաջողվել է առանձնանալ և ներկայանալ որպես առանձին իրավունք, քանի որ հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավունքը առանձնակի կարևորություն է կրում և գտնվում է միջազգային մի շարք պայմանագրերի ուշադրության կենտրոնում, ինչը չենք կարող ասել ընդհանուր տեղեկատվության ազատության մասին:

Կարծում ենք, որ խիստ անհրաժեշտություն կա, բացի հատուկ տեղեկատվության ազատությունից նաև մեծ ուշադրության արժանացնել ընդհանուր տեղեկատվության ազատությանը, դիտարկել այն որպես մարդու առանձին իրավունք, քանի որ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, ժողովրդավարության զարգացման ու մարդկության պահանջմունքների նման ժամանակաշրջանում տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունն այլևս չի կարող համարվել սոսկ արտահայտվելու ազատության իրավունքի բաղադրիչ կամ լրացուցիչ դրսևորում: Քննարկվող իրավունքն օրեցօր փոփոխվում, զարգանում և ընդլայնվում է՝ ի հաշիվ ժամանակակից մարտահրավերների, որոնք պահանջում են դրանց համաժամանակյա ու համար-

ժեք իրավական կարգավորումներ:

Առաջ քաշելով նոր հայեցակետ՝ անհրաժեշտ ենք համարում ներկայացնել տեղեկատվության ազատության բաղկացուցիչ երկու իրավունքների՝ ընդհանուր տեղեկատվության ազատության և հատուկ տեղեկատվության ազատության էության բացահայտմանն ուղղված դրանց հարաբերակցությունը՝ վեր հանելով մի շարք ընդհանրություններ և տարբերություններ: Վերջինս կարող ենք դիտարկել մի քանի տեսանկյունից.

- ԸՏԱ-ն ավելի լայն է և ընդգրկում է ցանկացած տեսակի տեղեկության փնտրման, ստացման ու տարածման իրավունքը: Այս իրավունքը երաշխավորում է նաև ռադիոյի, մամուլի և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը: Միաժամանակ, ՀՏԱ-ն ավելի նեղ է, քանի որ կարգավորում է միայն հանրային մարմիններից տեղեկությունների փնտրման ու ստացման իրավահարաբերությունները,

- ԸՏԱ-ի և ՀՏԱ-ի իրացմամբ հետապնդվող շահը համընկնում է, քանի որ երկուսի դեպքում էլ հետապնդվում է հանրային (անորոշ թվով անձանց) հետաքրքրության բավարարման նպատակ,

- Պետության պարտականությունները ԸՏԱ-ի դեպքում ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի «առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության» ձևակերպումն ինքնին հավաստում է պետության նեգատիվ պարտականությունը՝ անգործություն դրսևորելով որևէ կերպ չմիջամտել ընդհանուր տեղեկատվության ազատության իրացմանը, մյուս կողմից՝ ակտիվ գործողություններով ստեղծել այնպիսի միջոցներ (այդ թվում՝ իրավական), որը հնարավորություն կտա ապահովել անձի նշված հիմնարար իրավունքի իրացումը: Մինչդեռ ՀՏԱ-ի դեպքում առկա է պետության միայն պոզիտիվ պարտականությունը՝ տրամադրել հայցվող տեղեկատվական միջոցների ազատությունն ապահովելու պարտականությունը, և որպես այն իրացնելու երաշխիք՝ օրենքով սահմանված կարգով են կարգավորվում տեղեկություններ ստանալու, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը¹⁶:

- Քննարկվող հիմնական իրավունքի բաղկացուցիչ տարրերի ներառումը: Ինչպես վերևում նշեցինք, տեղեկատվության ազատությունն ինքնին ներառում է տեղեկություններ փնտրելու, ստանալու և տարածելու բաղկացուցիչ տարրեր: Սա դիտարկելով մեր կողմից ներկայացվող հայեցակետի

www.aradaradutyunjournal.com

լույսի ներքո, կարող ենք արձանագրել, որ ԸՏԱ-ի դեպքում տեղեկատվության ազատության երեք բաղկացուցիչ տարրերն էլ արտահայտված են: Մինչդեռ ՀՏԱ-ն ներառում է միայն տեղեկություն փնտրելու և ստանալու բաղադրատարրերը: Նշվածն ավելի պատկերավոր դարձնելու համար նշենք, որ, եթե անձը ՀՏԱ-ի միջոցով ստացված տեղեկությունը սկսում է տարածել, ապա այն դուրս է գալիս ՀՏԱ-ի իրավական ռեժիմից և մտնում ԸՏԱ-ի իրավական ռեժիմ, որը, ներառում է տեղեկություն տարածելու բաղադրատարրը:

- Իրավահարաբերության սուբյեկտները: Եթե ՀՏԱ-ի դեպքում առավել քան պարզ է, որ իրավահարաբերության կողմերից առնվազն մեկը հանրային մարմին է, իսկ մյուսը՝ տեղեկատվության ստացմանն ուղղված գործողություն (հարցում) կատարող անձ, ապա ԸՏԱ-ի դեպքում իրավահարաբերության սուբյեկտներն այդքան էլ հստակ չեն: Հասկանալի է, որ սուբյեկտներից մեկը տեղեկատվության տարածման, փնտրման կամ ստացմանն ուղղված գործողություն (հարցում) կատարող անձ է, մինչդեռ մյուս կողմն անորոշ է: ԸՏԱ-ի պարագայում օրինակ՝ տեղեկատվության ստացմանն ուղղված գործողության (հարցման) մյուս կողմ կարող է լինել ցանկացած սուբյեկտ (այդ թվում՝ մասնավոր իրավաբանական անձ), ով օրենքով կոնկրետ տեղեկության տրամադրման պարտականություն ունի:

- ԸՏԱ-ի և ՀՏԱ-ի մրցակցությունը: Հանրային մարմիններից տեղեկություն ստանալու իրավահարաբերությունների նկատմամբ կիրառելի են և՛ ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունը, և՛ հատուկ տեղեկատվության ազատությունը, ուստի այս դեպքում ԸՏԱ-ի և ՀՏԱ-ի միջև առաջացող հարաբերակցությունը դրսևորվում է որպես ընդհանուր նորմի (lex posterior) և հատուկ նորմի (lex specialist) մրցակցություն: Ըստ վերջինիս՝ երկու նորմերի միջև մրցակցության (կոլիզիայի, հակասության) դեպքում կիրառելի է lex specialist-ը¹⁷, այս դեպքում՝ 51-րդ հոդվածը: Lex specialist նորմը նախապատվություն ունի lex posterior և «մարդու համար բարենպաստ նորմի առաջնության» կանոնների նկատմամբ¹⁸: Սա նշանակում է, որ, եթե անձն իրացնում է իր տեղեկատվության ազատության իրավունքը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկատվություն ստանալու ձևով, ապա տվյալ իրավահարաբերության համար կիրառելի է դառնում ոչ թե տեղեկատվության ազատության ընդհանուր նորմը՝ 42-րդ հոդված, այլ հատուկ նորմը՝ 51-րդ հոդված: Չուզահեռ՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ ՀՀ-ում գործող

իրավակիրառ պրակտիկան¹⁹ հատուկ տեղեկատվության ազատության իրավահարաբերությունների իրավական հիմք է ընդունում ինչպես հատուկ նորմը՝ 51-րդ հոդված, այնպես էլ ընդհանուր նորմը՝ 42-րդ հոդված: Մինչդեռ, նշված հոդվածներով կարգավորվող իրավահարաբերություններն ունեն տարբերություններ՝ ընդհուպ մինչև նշված հիմնական իրավունքների սահմանափակման հիմքերի տարբերությունները:

Ինչպես ցույց տվեց հետազոտությունը՝ վրա է հասել ժամանակը, երբ պետք է ներկայացվեն ու խորն ուսումնասիրության ենթարկվեն տեղեկատվության ազատության իրավունքի տակ հանդես եկող տարրերը՝ ընդհանուր տեղեկատվության ազատությունն ու հատուկ տեղեկատվության ազատությունը: Նման պահանջումների վկայությունն է ինչպես տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ու մարդկության առաջընթացին զուգահեռ տեղեկատվության ազատության զարգամանը համաժամակյա իրավական գնահատական տալու հրամայականը, այնպես էլ արդեն իսկ մի շարք երկրների կողմից առաջարկվող երկու իրավունքների անուղղակի ճանաչման հանգամանքները:

Առաջարկվող հայեցակետը, որը թույլ է տալիս առանձնացնել տեղեկատվության ազատության երկու տարր՝ ընդհանուր տեղեկատվության ազատություն և հատուկ տեղեկատվության ազատություն, ներկայացված չէ մասնագիտական գրականության մեջ: Այնուամենայնիվ, մի շարք նորմատիվ իրավական ակտեր անուղղակիորեն ճանաչում են նշված երկու տեսակ իրավունքները: Կարծում ենք, որ հատուկ տեղեկատվության ազատության և ընդհանուր տեղեկատվության ազատության առանձնացումը թույլ կտա նախ՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքը ներկայացնել որպես մարդու առանձին իրավունք, երկրորդ՝ տարանջատել հստակ տարբերություններով հանդես եկող հանրային մարմինների տեղեկություններ ստանալու ազատությունը և ցանկացած տեսակի տեղեկության փնտրման, ստացման ու տարածման ազատությունը, որի շնորհիվ վեր կհանվեն նշված իրավունքների առանձնահատկությունները, իսկ մասնակի հետազոտումը թույլ կտա ավելի երաշխավորել դրանց իրացումը՝ ապահովելով դրանց իրավական գնահատական տալու պահանջումները:

¹ Memorandum on The Law on Television and Radio Broadcasting in the Republic of Armenia, by ARTICLE 19 Global Campaign for Free Expression, London, February 2001. <https://www.refworld.org/pdfid/4756cf818.pdf>

² International Law Governing Communications and Information (A Collection of Basic Documents), Edward W. Ploman, Greenwood Press, 1982, էջ 127:

³ Информационное право: учеб. пособие. Ч. 1 / В. М. Боев, О. Г. Павельева; ГYAП., СПб., 2006, С. 26.

⁴ “The Global Explosion of Freedom of Information Laws”. Administrative Law Review/, Volume 58, Number 1; John M. Ackerman, Irma E. Sandoval-Ballesteros, Washington College of Law, American University, Winter 2006, էջ 87:

⁵ Roberto Saba, El Derecho de la Persona a Acceder a la Informacign en Poder del Gobierno, 3 DERECHO COMPARADO DE LA INFORMACIóN 45, (Jan.-June 2004), էջ 153: <https://bit.ly/2VZGNFR>

⁶ Mark Bovens, Information Rights: Citizenship in the Information Society, 10 J. POL. PHIL. 317, 317-341 (2002), էջ 327: <https://bit.ly/3tWomOR>

⁷ Freedom of Information as an Internationally Protected Human Right, Toby Mendel, Head of Law Programme at ARTICLE 19. <https://bit.ly/3AvL96y>

⁸ The nature and value of access to information laws in Canada and the EU: Ideals, practices and perspectives. Irma Spahiu, York University Toronto, Ontario, Canada, 2016, էջ 42: <https://bit.ly/2ZjqKnA>

⁹ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (19-րդ հոդված), «Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր (19-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա (10-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

¹⁰ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդի թիվ 34 «Ընդհանուր մեկնաբանություն», հոդված 19-րդ, «Կարծիքի և արտահայտվելու ազատություն», ԺՆՆ, 2011, կետ 18-րդ: <https://bit.ly/3Kmd0Xg>

¹¹ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ՍԳՈ-1396, ընդունված՝ 26.12.2017թ.:

¹² «Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն», Գ. Հովհաննիսյան, «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, Եր., 2020, էջ 339:

¹³ The right to information act, 21.06.2005. <https://rti.gov.in/rti-act.pdf>

¹⁴ Law on Providing Access to Information on the Activities of Government Bodies and Bodies of Local Self-Government (2009) <https://www.legislationline.org/documents/id/17759>

¹⁵ <https://www.e-draft.am/projects/151/about>

¹⁶ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ՍԳՈ-1396 որոշում, ընդունված՝ 26.12.2017թ.:

¹⁷ Համաձայն «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի՝ «(...) ընդհանուր նորմի և հատուկ նորմի միջև կոլիզիաների դեպքում գործում է հատուկ նորմը»:

¹⁸ «Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ», հեղ. խումբ՝ Մ. Մուրադյան, Ա. Ղամբարյան.-3-րդ լրամշակված հրատ.-Եր.: «Լուսաբաց հրատարակչություն», 2018, էջ 587:

¹⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԳՈ-1396, ՍԳՈ-1256 որոշումները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդի թիվ 34 «Ընդհանուր մեկնաբանություն», հոդված 19-րդ, «Կարծիքի և արտահայտվելու ազատություն», ԺՆՆ, 2011, կետ 18-րդ: <https://bit.ly/3Kmd0Xg>:

2. «Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ», Հեղ. խումբ՝ Մ. Մուրադյան, Ա. Ղամբարյան.-3-րդ լրամշակված հրատ.-Եր.: «Լուսաբաց հրատարակչություն», 2018թ.:

3. Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԳՈ-1396, ՍԳՈ-1256 որոշումներ:

4. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր:

5. «Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր:

6. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա:

7. Информационное право: учеб. пособие. Ч. 1 / В. М. Боев, О. Г. Павельева; ГYAП., СПб., 2006.

8. International Law Governing Communications and Information (A Collection of Basic Documents), Edward W. Ploman, Greenwood Press, 1982.

9. “The Global Explosion of Freedom of Information Laws”. Administrative Law Review/, Volume 58, Number 1; John M. Ackerman, Irma E. Sandoval-Ballesteros, Washington College of Law, American University, Winter 2006.

10. Roberto Saba, El Derecho de la Persona a Acceder a la Informacign en Poder del Gobierno, 3 DERECHO COMPARADO DE LA INFORMACIóN 45, (Jan.-June 2004) <https://bit.ly/2VZGNFR>.

11. Memorandum on The Law on Television and Radio Broadcasting in the Republic of Armenia, by ARTICLE 19 Global Campaign for Free Expression, London, February 2001.<https://www.refworld.org/pdfid/4756cf818.pdf>.

12. Mark Bovens, Information Rights: Citizenship in the Information Society, 10 J. POL. PHIL., 317-341 (2002): <https://bit.ly/3tWomOR> .

13. Freedom of Information as an Internationally Protected Human Right, Toby Mendel, Head of Law Programme at ARTICLE 19.<https://bit.ly/3AvL96y>.

14. The nature and value of access to information laws in Canada and the EU: Ideals, practices and perspectives. Irma Spahiu, York University Toronto, Ontario, Canada, 2016, <https://bit.ly/2ZjqKnA>.

Էդգար Ավետիսյան

Аспирант кафедры права Европейского университета в Армении

РЕЗЮМЕ

Свобода общей информации и свобода конкретной информации

Фундаментальное право на свободу информации, являющееся одним из важнейших прав человека в демократическом государстве, нуждается в получении соответствующей правовой оценки параллельно с развитием информационных технологий и человечества. Последнее выражается в цепочке развития свободы информации. Сначала это было лишь частью права на свободу выражения мнений, затем как отдельное право, из которого сейчас в центре внимания находится право на получение информации от государственных органов.

В исследовании представлены позиции, данные свободе информации на теоретическом и практическом уровне (в правовых актах РА и зарубежных стран), которые, сочетаясь с современными требованиями, предлагают новую точку зрения. представить и разделить два права в рамках свободы информации: общее, свобода любого вида информации, и конкретное, свобода получать информацию от государственных органов.

Ключевые слова - свобода информации, свобода общей информации, свобода конкретной информации, концепт, Конституция, правовая оценка, права человека.

Edgar Avetisyan

European University of Armenia, Chair of Law, Postgraduate Student

SUMMARY

Freedom of general information and freedom of specific information

The fundamental right to freedom of information, being one of the most important human rights in a democratic state, needs to receive an appropriate legal assessment in parallel with the development of information technology and humanity. The latter is reflected in the chain of development of freedom of information. At first it was only a part of the right to freedom of expression, then as a separate right, from which now the right to receive information from public bodies is in the center of attention.

The research presents the positions given to the freedom of information at the theoretical and practical level (in the legal acts of the RA and foreign countries), which, combining with the modern requirements, offer a new point of view. to present and separate two rights under the freedom of information: general, freedom of any kind of information, and specific, freedom to receive information from public bodies.

Key words - freedom of information, freedom of general information, freedom of specific information, concept, Constitution, legal assessment, human rights.

Բնագիրը ներկայացվել է 16.03.2022թ.

Ընդունվել է տպագրության 21.03.2022թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսվել է)

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ն. Տոնոյանը